

Iskanje prave poti: romanizacija v slepi ulici?

The Search for the Right Path: Has Romanisation Found Itself in a Cul-de-sac?

© Bernarda Županek

Izvleček: Prispevek govori o oblikovanju koncepta romanizacije na Zahodu, predvsem v Angliji, s poudarkom na spremembah v zadnjih dveh desetletjih, ter razmišljanju o zgodnjem rimskem času, povezanem s tem. Sprašujem se o uporabi termina romanizacija v slovenski antični arheologiji in konceptih, ki stojijo za tem, ter o razumevanju sprememb v poznoprazgodovinskem/zgodnjem rimskem obdobju pri nas.

Ključne besede: arheologija, rimska doba, romanizacija

Abstract: This paper discusses the formation of the Romanisation concept, at which the main focus is oriented on the developments during the last two decades. The uses of this concept in Slovenian archaeology are brought to the foreground, and the possibilities for alternative starting-points for the understanding of the changes in the Late Prehistory and Roman period on the Slovenian territory are highlighted.

Keywords: archaeology, Roman period, Romanisation

V zadnjih treh desetletjih številni prispevki v slovenskih monografijah in revijah kažejo na vse večjo popularnost raziskovanja prehoda mlajše železne dobe v zgodnjem rimski čas in zgodnjem rimskem obdobju. Ti prispevki (Horvat 1993, Horvat 1997, Vičič 1994, Vidrih Perko 1996, Gaspari 1998, Miškec 2003, Stokin, Karinja 2004) pogosto uporabljajo pojem romanizacija, kar kaže na aktualnost tega koncepta v zgodnjem rimski arheologiji. Glede na to je nenavadno, da avtorji tega koncepta ne definirajo. Kaj jim pomeni, običajno implicirajo z besednimi zvezami, kot so: »rimske vplivi«, »močen dotok rimske keramike«, »širjenje rimskega trgovskega vpliva«, »naraščanju rimskega vpliva lahko sledimo v materialni kulturi«. Torej, romanizacija v slovenski arheologiji pomeni širjenje rimske kulture, predvsem rimske materialne kulture. Tako razmišljanje ni ne novo ne izjemno; slovenska arheologija sledi tradiciji arheologov in antičnih zgodovinarjev Zahodnega sveta, ki so v zadnjih sto letih uporabljali izraz romanizacija za raziskovanje širitve rimske kulture.

Vendar, kaj je rimska kultura? Kateri predmeti, strukture, prakse so rimski? Izvirajoči iz Rima? Iz časa pred širitvijo po italiskem polotoku? Ali tisti, ki so jih Avgustovi sodobniki imeli za res prave rimske? Kaj je širitev rimske kulture? Kupovanje drugačnih predmetov od potujočih trgovcev? Ali izdelava loncev po inozemskih vzorih? Priprava hrane po Apicijevih receptih, frizure po vzorih s kipov in novcev, učenje latinščine? Kaj je torej romanizacija? O čem govorimo, ko uporabljamo ta pojem?

Dobro uhojene ceste: antične korenine Zahoda, klasične korenine arheologije

Koncept romanizacije je bil prvič oblikovan v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Razvil se je v kontekstu idej o klasični civilizaciji, ki so krožile po Evropi v 19. in zgodnjem 20. stoletju. Te ideje so imele stare korenine, saj se je v Evropi študij antike začel vsaj v renesansi.

Renesansa je bil čas naglo rastočega zanimanja za antiko, obiskovanja spomenikov in prvih velikih zbirk antične umetnosti. V tem času postane vrsta klasičnih tekstov lažje dostopnih. Od 16. stoletja naprej se po Evropi in Zahodu nasploh uporabljajo slike klasične Grčije in Rima v oblikovanju umetnosti, arhitekture, literature, v izobrazbi in politiki. V 18. in 19. stoletju je postal »grand tour«, študijsko popotovanje po spomenikih Grčije in Rima, običajni del izobrazbe mladeničev iz gornjega razreda Evrope; študij antike je bil v Britaniji 19. in 20. stoletja nujen del izobrazbe višjih slojev.

Skratka, poznavanje klasične preteklosti je bil pomemben element v oblikovanju tistega, čemur danes pravimo »Evropa« in »Zahod«¹. Rimski imperij je bil vir idej o prednikih in koreninah od padca imperija v 5. stoletju. Preteklost nasploh – in znotraj te je imela antično obdobje zelo pomembno vlogo – smo Zahodnjaki uporabljali za oblikovanje identitet: klasični viri so nam dali drugačnost, drugost, ki je bila uporabljena za definiranje in združevanje različnih skupin ljudi v zahodni Evropi. Ne samo, da so bili Grki in Rimljani uporabljeni kot izhodiščna točka pri tovrstnih zgodbah in kasneje pri vrsti tradicionalnih zgodovinskih, antropoloških in arheoloških študij, za izhodišče so jih vzele tudi nekatere netradicionalne, postmoderne študije (na primer Said 1995 (1978)).

Antika je izjemno vplivala na jezike, politiko, izobraževalne sisteme, filozofijo, znanost, umetnost in arhitekturo sodobnega zahodnega sveta. Še posebej v 19. in 20. stoletju je bila preteklost med zahodnjaki večkrat preoblikovana tako, da je služila njihovim imperialističnim oziroma nacionalističnim ciljem. Tako je na primer imaginarij fašizma veliko črpal iz antičnega Rima, od *fascēs* naprej.

¹ Sam koncept Zahoda izhaja iz ideje o rimski delitvi imperija na vzhodno in zahodno, ter religioznih definicij po katerih je Zahod krščanski, Vzhod muslimanski, hindujski in budističen (Hingley 2005, 19).

Hingley (2005, 19-29) je definiral dva mita o izvoru, ki sta ključno zaznamovala Zahod. Prvi je »civilizacija«, zgodba o civiliziranju s strani antične kulture, zgodba o rimski kulturi kot posrednici antičnih vrednot in dosežkov modernemu svetu. Tako se je na primer od sredine 9. stoletja naprej nemško cesarstvo, ki je vključevalo precejšen del moderne Italije, deklariralo kot naslednik Rima. Drugi, komplementarni mit o izvoru Zahoda je »barbarstvo«, ki je ravno tako povezan z Grčijo in Rimom. Klasični viri včasih govorijo o skupinah kot so Kelti, Iberi, Germani in drugi v zelo odklonilnih izrazih, včasih pa slavijo staroselska ljudstva, ki da predstavljajo prvotne, prastare vrline, ki jih v Rimu v piščevem času ne poznajo več. Ta pozitivna tolmačenja barbarov so dobile posebno vlogo v času od 16. stoletja naprej, ko so s svojim imaginarijem imele veliko vrednost pri nastanku modernih narodov v vsej zahodni Evropi (Hingley 2005, 22-29). Rimski in staroselski miti o izvoru torej niso bili vedno razviti v nasprotju drug od drugega, ampak so bili v določenih situacijah videti kot komplementarni.

Znotraj takega konteksta razmišljanj sta se razvili klasična in kasneje provincialno rimska arheologija. Klasična arheologija se je kot posebna disciplina razvila v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju kot posledica vedno večje specializacije posameznih tem znotraj širokega polja antičnih in historičnih študij. Takoj v začetku se vzpostavi delitev na pisne in arheološke vire, v kateri so prvi privilegirani, drugi pa povsem podrejeni prvim. Šele v 1980-tih pride to temeljnega obrata perspektive, ki jo predvsem zasluče spoznanje, da ne more biti enega samega, privilegirane načina branja preteklosti.

Provincialna rimska arheologija se je razvila v ozadju modernega evropskega imperializma, ki so ga poljudno razumeli kot civilizirajočo silo. Tudi vzpostavitev koncepta romanizacije je v veliki meri slonela na imperialnem ozadju in se naslonila na ideje rimske družbe in imperija, ki so se oblikovale v času pozne republike in zgodnjega cesarstva v tekstih, umetnosti in retoriki; za nas je tu predvsem pomembna ideja od bogov potrjenega in odobrenega imperija, katerega poslanstvo je civiliziranje barbarov. Za Richarda Hingleya (2005), enega najbolj vztrajnih kritikov koncepta romanizacije, le-ta več pove o tem, kako so v 19. stoletju zaznavali evropsko kolonialno kulturo in upravo kot pa rimski svet. Postprocesna arheologija je svojo pozornost osredotočila na kompleksnost in pomen posameznikovega doživljanja in delovanja, in zadnje implementacije tega pristopa (Woolf 1998) so radikalno spremenile naše razmišljanje o romanizaciji.

Vse poti vodijo v Rim: rojstvo romanizacije

Koncept romanizacije je bil prvič oblikovan v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Bil je intelektualni produkt skupine takrat aktivnih zgodovinarjev, od katerih so bili najbolj pomembni Theodor Mommsen, Francis Haverfield in Camille Jullian. Termin romanizacija uvede Mommsen v svojem delu *The Provinces of the Roman Empire*, ki je bilo prvič objavljeno leta 1885. Bolj temeljito o tem piše Haverfield v *The Romanization of Roman Britain*, ki je bilo prvič izšlo leta 1906.

V tem prvem obdobju je romanizacija zgodba o širjenju ene kulture na račun njenih sosed. Kulturna sprememba, ki sledi širitvi imperija - širjenje umetnostnih stilov, tehnologij, kultov, običajev, ki da v tem procesu predrimske bodisi nadomestijo bodisi odrinejo na rob - je razumljena kot linearen napredek od preprostega h kompleksnemu, od barbarstva k civilizaciji. Avtorji, ki so sledili tej tradiciji, v svojih tekstih izraza »romanizacija« praviloma ne definirajo, saj zanje opisuje spontan proces, ki ne potrebuje razlage, nekaj, »kar se je res zgodilo«, brez kakršnekoli zavestne pristranosti.

V tem začetnem obdobju je koncept romanizacije v marsičem temeljil na takratnih konceptih nacionalnosti in imperija, hkrati pa se je navdihoval v klasičnih tekstih (Hingley 2005, 16). Romanizacija je bila v tem prvem obdobju konceptualizirana kot relativno enostaven proces centraliziranja in civiliziranja, proces ekspanzije rimske, ki je vključeval tudi družbeno spremembo, spremembo iz enega načina življenja v drugega, kar je bilo v taistih delih pogosto izraženo z besedami, ki so implicirale moralno kvaliteto te spremembe (Hingley 2005, 16). Predvsem je bil koncept osredotočen na ustvarjanje kulturne enotnosti in na osrednjo pomembnost Zahoda v človeški zgodovini ter, kot prevladujoči koncept napredka v moderni misli, telelološki.

Konceptualna večpotja

Koncept romanizacije v delih na to temo v zadnjih nekaj desetletjih ni ostal enak teoretskim izhodiščem, ki so jih postavili Mommsen in njegovi sodobniki. V drugi polovici 20. stoletja so bili oblikovani številni novi pogledi, ki niso samo drugačni od idej Mommsenovega kroga, ampak se močno razlikujejo tudi med seboj: o romanizaciji se predvsem od 70-tih let 20. stoletja naprej razmišlja na

veliko različnih in hitro spreminjajočih se načinov. V tem času se je vzpostavilo se je več smeri, veliko „šol“: nekatere spreminjajo in prilagajajo koncept, razvit v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju tako, da ustreza spremenjenim kontekstom raziskovanja; druge se mu povsem odreka. Skratka, ideje, smeri, »šole« razmišljanj o konceptu romanizacije v zadnjih 40 letih tvorijo, kot je zapisal Richard Hingley (2005, 16), široko odprto cerkev z vrsto različnih vernikov.

Od 60- tih let prejšnjega stoletja so kritike teleoloških in progresivnih vidikov tradicionalnega modela romanizacije postajale vedno bolj pogoste. Sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja so prinesla ključni preobrat pri razumevanju sprememb, ki jih je prineslo širjenje rimskega imperija: predvsem so se v tem času začeli »staroselski« pristopi, torej pristopi, ki so obrnili dotedanjo romanocentrično perspektivo gledanja in skušali gledati s perspektive od imperija zasedenih, podrejenih ljudstev, staroselcev (na primer Mattingly 1997a; Webster).

Predvsem živahna debata se je začela nekako v sredini 90-tih let. Prinesla je številne pomembne uvide: da se je študij romanizacije do tedaj osredotočal samo na elite in da je sam koncept globoko vezan na kolonialne, romano-centrične in teleološke poglede na kulturne spremembe (na primer Shanin 1997, Mattingly 1997a). Kot je napisal Theodore Shanin, je označevanje romanizacije kot „napredka“ in „razvoja“ uporaba z jasnimi pomeni obloženih kolonialističnih izrazov, ki sporočajo, da so bili staroselci nazadujoči in nerazviti (Shanin 1997). Kritike tradicionalnega pristopa k romanizaciji so poudarjale, da je bila ta konceptualizirana kot nenaden, temeljit in absoluten proces asimilacije, ne pa kot postopen in selektiven proces, in da je implicirala enostransko privzemanje vnaprej pripravljenega paketa kulture, za razliko od na primer Jane Webster (1996; 1997; 2001), ki v tem obdobju postavi odmeven model romanizacije kot kreolizacije, kot proces vzajemne adaptacije na veliko različnih načinov.

Kdo kaže pravo smer?

Intervencionisti in neintervencionisti

V 70-tih in 80-tih letih 20. stoletja so se začeli pojavljati pristopi, ki so poudarjali staroselski pogled, staroselske kulturne tradicije. Skozi postkolonialne uvide so raziskovalci začeli poudarjati vlogo zavojevanih in Rimu pod-

ložnih, predvsem lokalnih elit (Van Dommelen; Webster in Cooper 1996). Nekateri avtorji romanizacijo raziskujejo skozi odnose moči, skozi dominacijo in odpore (glej Mattingly 1997a; Purcell 1990). Mesto v diskusijah o odnosih moči imajo na marksistične teorije naslonjeni koncepti romanizacije; predvsem je bil vpliven Gramsci s svojim konceptom hegemonije (na primer Forcey 1997; Mattingly 1997b).

Temeljna predpostavka skoraj vseh naštetih pristopov je, da je romanizacija akulturacija, ki teče skozi interakcijo med dvema kulturama: med rimsko in staroselsko. Zato so se avtorji vrteli v krogu dualističnih gledanj na „rimsko in „domače“ in se oblikovali v dva tabora. V 1980-tih in 1990-tih je tekla živahna debata med obema skupinama, torej med tistimi, ki so trdili, da je rimska država izvajala aktivno politiko romanizacije podložnih, in tistimi, ki so menili, da je bila le-ta posledica interesa in angažmaja podložnih samih. Tako imenovani intervencionisti menijo, da je Rim aktivno podpiral in navajal lokalne elite, naj privzamejo rimske upravne institucije, jezik, običaje in drugo (Forcey 1997; Hanson 1997; Whittaker 1997). Nasprotno neintervencionisti trdijo, da Rim politike romanizacije ni izvajal zavestno, pač pa so v tem procesu aktivno sodelovale staroselske elite, ki so lahko zadržale svoj privilegirani socialni položaj, obenem pa je rimski način upravljanja omogočal socialni vzpon posameznika (Mattingly 1997b). Med teksti neintervencionistov je bilo predvsem vplivno delo Martina Milleta *The Romanization of Britain* (1990), kjer je orisan model romanizacije kot samogenerirajočega se procesa postopnega posnemanja Rimljanov s strani staroselcev. Pogost izraz je „self-Romanization“, samo-romanizacija (na primer Häussler 1998, 15).

Obsežna in ponekod še trajajoča debata med inter- in neintervencionisti kot postkolonialni modeli nasploh prinese enega najbolj plodnih izhodišč v raziskovanju romanizacije: pogled na Rimljane s staroselske perspektive. Ta je pogosto, predvsem v vročici debat med taboroma inter- in neintervencionistov, uporabljan močno poenostavljeno, tako da »rimsko« in »staroselsko« postavi v ostro dihotomijo (prim. Whittaker 1995).

Nove ceste: romanizacija na prelomu tretjega tisočletja

Nekako po sredini devetdesetih let 20. stoletja pride do nove spremembe v razmišljanju o romanizaciji: prej defi-

nirane jasne opozicije med akterji v historičnem procesu se umaknejo preizpraševanjem o rimskosti kot identiteti (Woolf 1998), o romanizaciji kot družbenem diskurzu (Grahame 1998), o jeziku, ki ga uporabljamo v arheologiji. Eden pogosto izpostavljenih problemov so pomeni besede „rimsko“, „Rimljan“. Naivna razlaga besedi enači s kulturo Rima, vendar je problematična predvsem zaradi dveh razlogov. Prvi, rimska kultura ni bila homogena, temveč mnogostranska in spremenljiva; v času pozne republike in zgodnjega imperija je doživela dramatične spremembe. Zato je napačno razmišljati o „rimski kulturi“ kot neki fiksni, zlahka prepoznavni entiteti. Drugi problem je poenostavljeno nasprotje, ki se ustvarja z uporabo izrazov „rimsko“ in „staroselsko“; „rimsko“ je neprecizen konstrukt, pomen besede „staroselsko“ pa je še težje ujeti. Če lahko definiramo, kaj pomeni „staroselsko“ pred prihodom Rima, pa je veliko težje določiti, kaj pomeni v času po prihodu Rima. Oba izraza sta stalno spreminjajoča se koncepta, in meja med njima je zabrisana.

Ob prelomu tisočletja je razmišljanja o romanizaciji posebej zaznamovalo delo Grega Woolfa *Becoming Roman, the origins of provincial civilisation in Gaul* (1998), ki je preseglo dualizem med „rimskim“ in „staroselskim“. Zanj spremembe v tem času pomenijo nastanek nove imperialne kulture, ki je nadomestila tako prejšnjo rimsko kot staroselsko - romanizacija je za Woolfa kulturna geneza, ne akulturacija. Woolf romanizacije ne vidi kot cilj, ki ga mora doseči interakcija med dvema kulturama, ampak kot proces oblikovanja nove kulture, ki nastaja ob integraciji rimske in galske kulture. Nicola Terrenato je (1998; glej tudi Roth 2003) – tudi pod vplivom Wolfovih študij – predlagal za romanizacijo metaforo *bricolage* in jo definiral kot proces, v katerem se obstoječim kulturnim postavkam pripisujejo novi pomeni in tako nastajajo nove kulturne postavke. Po njegovem so lahko tisto, kar imenuje »kulturni nizi«, sestavljeni iz različnih členov: starih, novih, lokalnih, uvoženih; vsaka skupnost se odziva drugače in ustvarja drugačen *bricolage* (Terrenato 1998).

Pozna devetdeseta leta prejšnjega stoletja in začetek tega so čas postopne dekonstrukcije romanizacije, ko raziskovalci romanizacijo vidijo predvsem kot pomagalo pri raziskovanju določenih tem, kot pomagalo, katerega pomeni so se skozi leta uporabe spreminjali in se še spreminjajo, ko vanj vnašamo različna vprašanja, prioritete in domneve. Kritiki koncepta romanizacije poudarjajo, da je treba prepoznati, da je romanizacija nekaj, kar je nastajalo in še nastaja v sedanjosti, in zato ni le – ali pa sploh ni – le orodje za razumevanje preteklosti.

Romanizacija v slepi ulici?

Argumenti za in proti

Kljub ostrim kritikam romanizacije v preteklih dveh desetletjih je danes ta koncept še vedno v uporabi; že samo kratek pregled naslovov in ključnih besed vrste prispevkov iz zadnjih nekaj let kaže, da ne bo izginil. Številni avtorji so poiskali kompromise, ki jim omogočajo, da koncept romanizacije vidijo kot še vedno uporabno orodje, s pristavkom, da ga je treba uporabljati kritično in fleksibilno (Keay in Terrenato 2001, ix; Woolf 1998, 7).

Nekateri avtorji pa kritično in argumentirano zavračajo nadaljnjo uporabo samega izraza, z vsemi pomeni, ki jih nosi (Van Dommelen 2001, 72; James 2001, 206). Richard Hingley pravi, da je čas, »da opustimo ta izraz in intelektualno prtljago, ki jo nosi s sabo...« (Hingley 2005, 2; moj prevod), ker da podedovane perspektive ovirajo razvoj vede. Vendar je to vse prej kot lahko; sam izraz romanizacije je le vrh ledene gore, gre za trdno in globoko zasidrano stvar, naše skozi stoletja oblikovano razmišljanje o antiki. Ideja romanizacije je postala del naše kulturne prtljage, ki jo nosimo kot moderni Evropejci, Zahodnjaki, ko razmišljamo o Rimljanih. Pisanje zgodovine ni bila nikdar nepristransko delo in prav antična preteklost ima posebno mesto v oblikovanju evropske zgodovine in misli (Beard, Henderson 1995; Hingley 2001; Terrenato 2005). Romanizacija je eden od mnogih konceptov in idej, ki je služila za konstruiranje zaželenih identitet, za ločevanje »nas« od »drugih« in za vzpostavitev mitov o izvoru različnih skupin. Zaradi tako trdnih korenin je težko narediti globoke reze: kot piše Nicola Terrenato (2005), je antična kultura edina kultura, katere že samo ime je vnaprej oblikovana vrednostna sodba, ki sama definira obseg sprejemljivih branj.

Preteklost vedno pišemo v sedanjosti; še več, iz preteklost črpamo, da bi oblikovali sedanjost. Danes vemo, da raziskovanja preteklosti ni mogoče učinkovito izolirati od raziskovalčevega življenja v sedanjosti; da vplivu sedanjih naših skrbi in zanimanj ne uidevmo tako, da z razumskimi postopki interpretiramo „dejstva“ in tako dobimo vedno bolj natančno sliko preteklosti, „kot je v resnici bila“, in tako uidevmo vplivu naših današnjih skrbi in zanimanj. Različne definicije romanizacije so produkt družbenega, kulturnega in političnega konteksta v obdobju, v katerem so bile postavljene, in odlikujejo ambicije in strahove časa, v katerem so se oblikovale. Prav tako specifično in

pristransko je razmišljanje o njej danes in bo jutri. Nekatera od prepričanj o romanizaciji, ki so bila oblikovana v zgodnjem 20. stoletju, so za nas danes nesprejemljiva; naš današnji odnos do konceptov kot sta »identiteta« in »kulturna sprememba« stalno vpliva na našo interpretacijo rimske preteklosti, preobraža našo pojmovanje in načine, kako svoje ideje posredujemo naprej.

Slovenska cesta: uporaba koncepta romanizacije med slovenskimi arheologi

Podobno kot na Zahodu, kjer je rimska arheologija ena najmanj teoretsko razvitih (prim. Barret 1997), je pri nas v primerjavi z na primer prazgodovinskimi obdobji v rimski arheologiji malo tekstov, ki bi se ukvarjali s koncepti in interpretativnimi orodji; vsekakor nam manjka tekstov, ki bi romanizacijo preučevali s konceptualnih in epistemoloških izhodišč.

V slovenski arheologiji so za spremembe v času pred rimsko zasedbo uporabljeni različni izrazi in besedne zveze: »...najzgodnejši rimski vplivi...močen dotok rimske keramike...se rimski vplivi širijo...« (Horvat 1999, 248), »širjenje rimskega trgovskega vpliva« (Miškec 2003, 377), »prodiranje rimskih trgovcev na nova tržišča« (Kos, Šemrov, 385), »...naraščanju rimskega vpliva lahko sledimo v materialni kulturi...« (Vičič 1994, 36) torej romanizacija pri nas implicitno pomeni širjenje rimske kulture, predvsem rimske materialne kulture. Poimenovanja kažejo, da avtorji delijo idejo o romanizaciji kot o širjenju tistega, kar je rimsko, na račun tistega, kar ni rimsko. Onkraj tega pa ostaja »slovenski« koncept romanizacije neizdelan in ponuja nekaj oprimkov za izboljšave.

Najprej, romanizacija je skoraj brez izjeme opazovana skozi širitev rimske materialne kulture in v skladu s to idejo so interpretirani obstoječi podatki in iskani novi. Prisotnost »rimskih« predmetov je razumljena kot pokazatelj kulturne spremembe. Širitev predmetov je enačena s prihodom ljudi: predmeti so razumljeni kot »fosilni pokazatelji«, ki dokazujejo vsaj prisotnost rimskega načina življenja, če že ne samih Rimljanov. To prepričanje je tako trdno, da se za določene rimske predmete v predrimskih kontekstih uporablja izraz »vodilni fosili« (Horvat 1997, 118). Druge spremembe v tem času in prostoru – torej razen uvoza keramičnih in kovinskih predmetov ter širjenja

novcev – v glavnem sploh niso integrirane v opazovanje romanizacije. Zato se zdi širjenje rimske materialne kulture ključna sprememba v tem prostoru in času.

Razlage opazovanih sprememb pogosto slonijo na teleoloških izhodiščih, na primer pogost opis prehoda iz staroselskega v rimsko kot preprostega in neposrednega, s poudarkom na izboljšave določenih vidikov od bolj primitivnih k bolj civiliziranim, ki da so prispevali k spremembi. Na primer, rimski importi na prostor današnje Slovenije v mlajši železni dobi so neizogibno gledani v luči tega, kar je sledilo v avgustejskem času in kasneje. Uvožene dobrine so videne kot tisto, kar je pripomoglo ali ključno olajšalo proces romanizacije, kot logični uvod v rimsko zasedbo. Preučuje se jih znotraj rimskih študij, saj raziskovalci tako sledijo širjenju rimskih vplivov oziroma rimske države (Horvat 1009, 3; Miškec 2003, 377s). Študij, ki bi proučevali uvoženo gradivo z namenom raziskovati mlajšo železno dobo sâmo, ni. Zato se je ustvarilo implicitno mnenje, da so bili rimski materialni elementi (keramika, novci, arhitektura) vedno bolj priljubljeni in vedno privzeti, da nihče ni izbral drugih alternativ. Skratka, rimska kultura naj bi bila inherentno privlačna za različne skupine prebivalstva, zato se je enotno širila.

Dalje, manjka pogled z druge, nerimske strani, s strani domačega prebivalstva, ki je v teh modelih videno kot povsem pasivno, sprejemajoče. Ta parcialna, romanocentrična perspektiva je vztrajna in malokatero delo raziskuje spremembe z vidika staroselcev in ne prišlekov (Slapšak 2003; Mason, neobjavljeno).

Pogosto je videti, predvsem iz teleoloških formulacij kot je »stopnja romanizacije« (Vidrih Perko 1996, 317; Horvat 1995, 189), da romanizacija v slovenski arheologiji pomeni določanje stopnje približevanja neke provincialne kulture domnevno »čisti« kulturi Rima. V prispevkih se rimske elemente na nekem najdišču pogosto privilegira, natančno opisuje, jim išče številne primerjave ter praviloma riše, medtem ko se staroselske zmanjšuje, v primerjavi z rimskimi manj natančno obravnava in pogosto interpretira kot rezidualne najdbe. Videti je, da je nek artefakt ali struktura lahko samo rimski ali samo staroselski; da sta to dve trdno ločeni kategoriji, med katerima je moč potegniti jasno mejo.

Pa vendar, kot opozarja Wolf (1998, 7), čeprav je romanizacija lahko bil proces, s katerim so prebivalci nekega območja postajali rimski, in so o sebi razmišljali na

tak način, pa je bilo mnogo oblik, mnogo načinov, kako postajati in biti Rimljan. Ali naj ne bi študije provincialnih kultur poleg poročanja o enotnosti rimskega imperija morale pripovedovati tudi o kulturni različnosti le-tega?

Kaj če so vse ulice slepe? Možnosti in izzivi

Desetletja debat o romanizaciji so prinesla tehten razmislek o jeziku, ki ga uporabljamo znotraj študij klasične in provincialno rimske arheologije, in spoznanje, da moramo biti veliko bolj previdni, kako ga uporabljamo. Drugo, še vedno zelo aktualno, je razgaljanje vloge, ki jo je arheologija igrala v nacionalističnih in imperialističnih agendah (Hingley 2001; Novaković 2002, 87s), in posledično, razmislek o politični uporabi arheologije, iz katerega sledi, da mora razmislek o razmerju med sedanostjo, preteklostjo in prihodnostjo, ki so povezane z našimi interpretacijami, postati del naših poskusov interpretacije rimske družbe. Naštete debate so pripeljale tudi več teoretskih tekstov v rimsko arheologijo, več razmišljanja, kaj počnemo, kako in zakaj. Nenazadnje so prinesle tudi spoznanje, da so uveljavljeni načini razmišljanja o romanizaciji v veliki meri anahronistični in potiskajo življenje v preteklosti v vnaprej določene okvirje.

Ali je čas, da temeljito preizprašamo koncepte, ki jih uporabljamo za razlago sprememb v slovenskem prostoru v tem času? Na podlagi dosedanjih raziskav in interpretacij se zdi, da je zgodba o romanizaciji območja današnje Slovenije kratka in premočrna: val rimskega keramičnega posodja se počasi širi po Sloveniji od zahoda proti vzhodu, sledi ustanovitev mest, potem politične spremembe, potem družbene, ki odsevajo v spremembi poselitvenih vzorcev, arhitekture, jezika, pogrebnih običajev, religioznih navad. Je to res enotna slika? Zakaj vidimo predvsem podobnosti in v le manjši meri razlike? Zakaj razlike razlagamo s poskusi provincialnega oponašanja italjskih vzorov? Ali lahko obrnemo perspektivo in pogledamo na nekatere dobro poznane in dokumentirane pojave – na primer noriško-panonsko nošo in pokop pod gomilo (glej Mason, neobjavljeno); uvožene posode v staroselskih kontekstih (Županek, v tisku), kontinuiteto starih religijskih praks na Igu – v drugi luči? Ali je bila zasedba edini trenutek, ki je izzval večje spremembe na našem prostoru v rimskem času; ali ni drugih momentov, ki so sprožili redefinicijo pogleda na to, kaj pomeni »biti Rimljan« (Turner 1998)?

Lahko pogledamo na to obdobje z bolj antropološke perspektive? Kako so spremembe sprejemale različne predrimske družbe, živeče na tem prostoru? Kako je bila grajena in spreminjana identiteta posameznika? Lahko vključimo znanja iz epigrafike o posameznikih, ki so bili očitno tisto, čemur Woolf (1998, 15) pravi *cultural brokers*, najsi bo kot člani tradicionalnih avtoritet ali mediatorji v trgovsko-posredniškem smislu (Vepo, Cezerniji; prim. Šašel 1992a in b)? Kako lahko razložimo kontinuiteto v načinu in prostoru pogrebnih tradicij (Mason, neobjavljeno)? Kako – poleg novih mest – živijo stare vasi in kmetije?

Vrsta na Zahodu nastalih tekstov na to temo kaže, da je interpretacijo možno razširiti v različne smeri, ki so tako bolj izvirne kot bolj izzivalne od ustaljene. Predmet proučevanja je zelo velik in ga je možno raziskovati na različne načine in z različnimi pripomočki. Menim, da je »romanizacija« pripomoček, ki nam pri tem ne pomaga več prav dosti, prej ovira.

Literatura

- BEARD, M., HENDERSON, J. 1995, *Classics : a very short introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- BARRETT, J.C. 1997, Theorising Roman archaeology. V: *TRAC 96, Proceedings of 6th Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (K. Meadows, Ch. Lemke, J. Heron ur.), Oxbow Books, Oxford, 1-7.
- FORCEY, C. 1997, Beyond "Romanization": Technologies of Power in Roman Britain. – V: *TRAC 96, Proceedings of the Sixth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference*, (K. Meadows, Ch. Lemke, J. Heron ur.), Oxbow Books, Oxford, 15-21.
- GASPARI, A. 1998, »Pontonium« iz Lip na Ljubljanskem barju. – *Arheološki vestnik* 49, 187-224.
- GRAHAME, M. 1998, Redefining Romanisation: material culture and the question of social continuity in Roman Britain. – V: *TRAC 97, Proceedings on 7th Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (C. Forcey, J. Hawthorne, R. Witcher ur.), Oxbow books, Oxford, 1-27.
- HANSON, W.S. 1997, Forces of change and methods of control. – V: *Dialogues in Roman Imperialism: Power, Discourse, and Discrepant Experiences in the Roman*

- Empire* (D. Mattingly ur.), Journal of Roman Archaeology Supplementary Series no. 23., 67-80.
- HÄUSSLER, R. 1998, Motivations and Ideologies of Romanization. – V: *TRAC 97, Proceedings on 7th Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (C. Forcey, J. Hawthorne, R. Witcher ur.), Oxbow books, Oxford, 11-19.
- HINGLEY, R. 2000, *Roman Officers and English Gentlemen: the imperial origins of Roman Archaeology*. Routledge, London.
- HINGLEY, R. 2001, Images of Rome. – V: *Images of Rome. Perceptions of ancient Rome in Europe and the United States in the modern age* (R. Hingley ur.), Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 44, 7-22.
- HINGLEY, R. 2005, *Globalizing Roman Culture. Unity, Diversity and Empire*. Routledge, London, New York.
- HORVAT, J. 1993, *Začetek rimske dobe na prostoru zahodne in osrednje Slovenije. Rezultati preučevanja italiske keramike*. Doktorska disertacija, Oddelek za arheologijo Univerze v Ljubljani.
- HORVAT, J. 1997, *Sermin. Prazgodovinska in zgodnje-rimska naselbina v severozahodni Istri*. Založba ZRC: Ljubljana.
- JAMES, S. 2001, »Romanization« and the peoples of Britain. – V: *Italy and the West. Comparative Issues in Romanization* (S. Keay in N. Terrenato ur.), Oxbow books, Oxford, 187-209.
- KEAY, S. TERRENATO, N. 2001, Preface. – V: *Italy and the West. Comparative Issues in Romanization* (S. Keay in N. Terrenato ur.), Oxbow books, Oxford, ix-xii.
- MASON, Ph. neobjavljeno, Recycling the ancestors: Roman cemeteries and the reuse of prehistoric mortuary monuments in Central and South-eastern Slovenia. Predavanje na 14. letni konferenci European Association of Archaeologists, Malta, 19.9.2008.
- MATTINGLY D, J. (ur.) 1997a *Dialogues in Roman Imperialism: Power, Discourse, and Discrepant Experiences in the Roman Empire*. Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series no. 23.
- MATTINGLY D. J. 1997b, Introduction. Dialogues of power and experience in the Roman Empire. – V: *Dialogues in Roman Imperialism: Power, Discourse, and Discrepant Experiences in the Roman Empire* (D. Mattingly ur.), Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series no. 23., 7-24.
- MILLET, M. 1990, *The Romanization of Britain. An Essay in Archaeological Interpretation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- MIŠKEC, A. 2003, The early Romanization of the Southeastern Alpine region in the light of numismatic finds. – *Arheološki vestnik* 54, 369-379.
- NOVAKOVIĆ, P. 2002, Refleksija o treh esejih. – *Arheo* 22, 83-90.
- PURCELL, N. 1990, The creation of provincial landscape: the Roman impact on Cisalpine Gaul. – V: T. Blagg in M. Millet (ur.), *The Early Roman Empire in the West*, Oxbow books, Oxford.
- ROTH, R. E., Towards a ceramic approach to social identity in the Roman world: some theoretical considerations. – V: "Romanization"? Digressus Supplement 1 (2003), <http://www.digressus.org>, 35-45.
- SAID, E.W, 1995 (prva izdaja 1978), *Orientalism*. Penguin books, London.
- SHANIN, T. 1997, The idea of progress. V: *The Post-Development Reader* (Rahnema, M., Bawtree, V. ur.), Zed, London.
- SLAPŠAK, B. 2003, O koncu prazgodovinskih skupnosti na Krasu. – *Arheološki vestnik* 54: 243-257.
- STOKIN, M., KARINJA, S. 2004, Rana romanizacija i trgovina u sjevernozapadnoj Istri s naglaskom na materialnu kulturu. – *Histria antiqua* 12, 45-54.
- ŠAŠEL, J. 1992a, C. Iulius Vepo, CIL III 5232 Celeia, Nor. – V: Šašel, J. 1992, *Opera selecta*, (Bratož, R., Šašel Kos M. ur.), Situla 30, Narodni muzej, Ljubljana, 31-43.
- ŠAŠEL, J. 1992b, Caesernii. – V: Šašel, J. 1992, *Opera selecta*, (Bratož, R., Šašel Kos M. ur.), Situla 30, Narodni muzej, Ljubljana, 54-74.

- TERRENATO, N. 1998, The Romanization of Italy: global acculturation of cultural *bricolage*? – V: *TRAC 97, Proceedings on 7th Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (C. Forcey, J. Hawthorne, R. Witcher ur.), Oxbow books, Oxford, 20-27.
- TERRENATO, N. 2005, The Deceptive Archetype: Roman Colonialism in Italy and Postcolonial Thought. – V: *Ancient colonizations. Analogy, similarity and difference* (H. Hurst in S. Owen ur.), Duckworth, London, 59-72.
- TURNER, D.R. Ruminations on Romanisation in the East: Or, the Metanarrative in History. *Assemblage* 4, <http://www.assemblage.group.shef.ac.uk/4/>
- VAN DOMMELEN, P. 2001, Cultural imaginings. Punic tradition and local identity in Roman Republican Sardinia. – V: *Italy and the West. Comparative Issues in Romanization* (S. Keay in N. Terrenato ur.), Oxbow books: Oxford, 68-84.
- VIČIČ, B. 1994, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32. – *Arheološki vestnik* 45, 25-80.
- VIDRIH-PERKO, V. 1996, Il quadro della romanizzazione nei territori dell'attuale Slovenia secondo gli scavi degli ultimi cinque anni e le più recenti indagini sui materiali. – V: *Lungo la via dell'Ambra* (M. Buora ur.), Udine : Arti Grafiche Friulane, str. 313-326.
- WEBSTER, J. 1996, Roman imperialism and the post-imperial. – V: Webster, J, Cooper, N. 1996 (ur.), 1-17.
- WEBSTER 1997, A negotiated syncretism: readings on the development of Romano-Celtic religion. – V: Mattingly 1997 (ur.), 165-184.
- WEBSTER, J. 2001, Creolizing the Roman Provinces. – *American Journal of Archaeology* 105, 209-225.
- WEBSTER J., COOPER N. J. ur., 1996, *Roman Imperialism: Post-colonial Perspectives*. Leicester Archaeological Monographs no.3, School of Archaeological Studies, University of Leicester.
- WHITTAKER, D. 1995, Integration of the Early Roman West: the example of Africa. – V: *Integration of the Early Roman West. The role of culture and ideology*. (Metzler, J., Millet, M., Roymans, N., Slofstra, J. ur.), Dossiers d'Archéologie du Musée National d'Histoire et d'Art IV, Luxembourg.
- WHITTAKER, C.R. 1997, Imperialism and culture: the Roman initiative. V: D. Mattingly ur. 1997, 143-163.
- WOOLF, G. 1998 *Becoming Roman. The origins of provincial civilization in Gaul*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ŽUPANEK, B. v tisku, Barbarske gostije, rimsko posodje: kaj pomeni biti Rimljan? Prispevek na simpoziju »Borut Brumen – etnolog in mirovnik«, 21. - 22. julij 2006, Markovci in Šalovci, Prekmurje.